

JAROSLAV LIPOWSKI

Uniwersytet Wrocławski

Niektoré kontrastné prvky v segmentálnej rovine vokalických systémov slovenčiny, češtiny a poľštiny

Výsledky výskumu jazykových ekológov preukázali, že prvky chudého samohláskového systému majú väčšiu variabilitu, zatiaľ čo systémy, ktoré sú bohatšie na samohlásky, sa vyznačujú menšou variabilitou. Dôsledkom tejto menšej „výslovnostnej vôle“ každého vokálu je ich extrémnejšia artikulácia, čo kladie väčšie nároky na presnosť, s ktorou musí byť každá samohláska vyslovená. Neznamená to však, že v jazykoch s málo rozvinutým vokalizmom, teda s menšími nárokmi na explicitnú artikuláciu samohlások, by boli nejakým spôsobom ohrozené komunikačné potreby¹. Malý počet samohláskových jednotiek vo fonetickom systéme určitého jazyka je kompenzovaný viac vyvinutým konsonantickým systémom, čiže väčším podielom spoluhlások v segmentálnej rovine jazyka. Z všeobecného pohľadu patrí slovenčina, čeština a poľština skôr medzi jazyky s menej rozvinutým systémom vokálov.

Chudý samohláskový systém slovenčiny, češtiny a poľštiny kontrastuje s vokalickými systémami takých jazykov, ako je napríklad francúzština; pestrosť jej vokalickej zložky je zrejme pre slovenského a českého aj poľského hovoriaceho pri výučbe francúzštiny. V češtine a slovenčine máme 10 základných vokalických foném (bez dvojhlasok a bez slovenského /ä/, ktorého zaradenie do fonologického systému súčasnej spisovnej slovenčiny je diskutabilné).

¹ Zaujímavé sú experimentálne výsledky výskumu Z. Palkovej, ktorá sa zaoberala formantovou diferencovanosťou vo výslovnosti samohlások. Preskúmala nahrávky od 20. rokov do konca minulého storočia a došla k záveru, že súčasná výslovnosť vokálov je veľmi málo diferencovaná a závisí od dobrej vôle poslucháča a jeho percepčnej námahy, či bude prejavu rozumieť, Z. Palková, *Kolík samohlásek vám zbývá?*, Čeština doma a ve světě 9, 2001, s. 142; T. Duběda, *Jazyky a jejich zvuky*, Praha 2005, s. 23.

Poľský samohláskový systém je ešte obmedzenejší ako slovenský a český; skladá sa iba z piatich samohláskových foném (bez nosoviek, u ktorých ich synchrónnu fonologickú platnosť nie je možné jednoznačne konštatovať). Porovnaním značne obmedzeného poľského vokalického systému so značne členitým francúzskym vokalickým systémom obsahujúcim 16 vokalických prvkov² sa zreteľne prejaví kontrast: francúzske samohlásky sa od seba líšia jemne odtienenými dištingtívnymi vlastnosťami, ktoré nemôžu byť pri výslovnosti ignorované, lebo jestvuje nebezpečenstvo narušenia komunikačného procesu. Naproti tomu pri nepresnej artikulácii vokálov poľských, ale aj slovenských a českých, narušenie komunikačného procesu nehrozí v takej miere, ako vo francúzštine.

Pozrime sa teraz bližšie na elementy vokalického systému slovenčiny, češtiny a poľštiny v ich vzájomnom vzťahu a skúsme definovať kvalitatívne diferencie medzi vokalickými fonémami v jednotlivých jazykoch. Vychádzame z tézy, že slovenské a české vokály sú akostne viac podobné, pretože sa zhoduje počet základných vokálov (českých 10, slovenských 10 alebo 11) a hrá tu svoju úlohu aj obecná podobnosť češtiny a slovenčiny (vo všetkých jazykových plánoch). Naproti tomu poľské vokály sa od slovenských a českých kvalitatívne odlišujú; početne je poľských samohláskových foném iba 5 alebo 6 – malo by teda existovať väčšie „artikulačné pole“, a tým by mali byť aj menšie nároky na presnosť ich realizácie vo výslovnosti.

Z hľadiska vokalického systému slovenského a českého percepčne vnímame poľské samohlásky ako viac zavreté, užšie. Dojem zavretosti poľských vokálov potvrdzuje empirický výskum: poľské samohlásky sa vyslovujú s menším čelust'ovým uhlom a so zvýšenou polohou jazyka³. Väčšia miera zavretosti poľských vokálov je spôsobená okolím palatálnych konsonantov, ktorých má poľština podstatne väčší počet ako čeština a slovenčina. Vplyvom koartikulácie dochádza k užšej výslovnosti poľských vokálov, najmä predných, ktoré kontrastujú predovšetkým s ekvivalentnými českými vokálmi u hovoriacich z Čiech⁴, ktorí vyslovujú predné vokály s väčším čelust'ovým uhlom a s nižšou polohou dorzálny časti jazyka. Tento typ artikulácie predných samohlások odďaľuje poľský vokalický systém od systému česko-slovenskej skupiny a približuje ho k štruktúre samohlások východoslovenských jazykov, ktoré sa vyznačujú silne rozvinutou mäkkostnou koreláciou. Následkom zvýšeného počtu mäkkých konsonantov vo východoslovenských jazykoch je výrazne užšia artikulácia vokálov.

Slovenské a české samohlásky majú z celkového pohľadu podobnú kvalitu s tým, že niektoré slovenské fóny sú v dôsledku väčšej frekvencie mäkkých kon-

² Nie všetky majú platnosť fonémov. Pozri M. Dohalska, O. Schulzová, *Fonetika francouzštiny*, Praha 2008, s. 71.

³ B. Hála, *Fonetické obrazy hlásek českých, slovenských, francouzských, německých, ruských, polských, anglických, maďarských a španělských spolu se srovnávacím popisem výslovnosti*, Praha 1960, s. 98 n.

⁴ Na Morave a v Sliezsku sa takéto české, najmä pražské široké predné samohlásky pokladajú za príznakové.

sonantov neznateľne užšie. Slovenské vokály však nedosahujú takej miery zavretosti, akou sa vyznačujú vokály poľské.

Z hľadiska funkčného uplatnenia samohlások vo vokalikom podsysteme češtiny, poľštiny a slovenčiny, vrátane fonologicky relevantných diftongov, sa ukazuje ako najviac rozvinutý vokaliký systém spisovnej slovenčiny, má 39,9 % samohlások, vokalikú štruktúru češtiny tvorí 28,4 % všetkých segmentálnych jednotiek a samohláskový systém poľštiny reprezentuje 16,6 % všetkých fonetických jednotiek tohto jazyka. Podľa klasického rozdelenia má systém poľských samohlások iba 5 vokálov ústnych a 2 nosové; dvojhĺasky nepozná. Keby sme porovnali počet slovenských, českých a poľských samohlások pomocou absolútnych čísiel, dal by sa vyjadriť pomerom 15 : 11 : 7. Tento vzťah by sa všakešte viac diferencoval, keby sme zobrali v úvahu slabikotvorné hĺasky⁵, ktoré – obohacujú slovenský a český segmentálny systém, aj keď distribúcia týchto hĺasok, a ich kvantitatívne využitie je v češtine a slovenčine odlišné.

Pri porovnávaní počtu základných vokálov v jednotlivých jazykoch môžeme dôjsť k nepresným údajom. Treba totiž rátať s tým, že existuje nepriama úmernosť medzi počtom základných vokálov v poľštine a češtine a ich výskytom v texte. Percentuálne značne menší počet základných vokálov v systéme poľštiny totiž neznamená, že výskyt vokálov v poľskom texte bude menší ako v texte českom. Poľské texty sa vyznačujú naopak väčším počtom vokálov pri ich súčasnej menšej pestrosti. Toto bohatšie využitie vokálov v texte umožňuje okrem iného aj poľský konsonantický systém, ktorý vytvára podmienky pre častejší výskyt vokálov ako v slovenčine a češtine.

Ak tieto poznatky zhrnieme, môžeme všeobecne konštatovať, že poľština je jazyk jednoznačne konsonantický, ale čo do textu je to jazyk vokaliký. Nevyužíva slabičné /t/, /l/, obmedzený je aj výskyt prejotácie – slová sa začínajú samohláskou (napr. *iść*, *izba*)⁶, takisto ako v slovenčine (*íst'*, *izba*) na rozdiel od češtiny (*jít*, *jizba*). K faktom, ktoré prispievajú k väčšiemu využitiu vokálov v poľských textoch treba prirátavať takisto skutočnosť, že v poľskom a slovenskom morfonologickom systéme vo vzťahu k českému je obmedzenejší výskyt alternácií e : Ø.

Kým pristúpime ku konfrontácii jednotlivých vokálov, treba pripomenúť, ktoré rečové orgány sa podieľajú na artikulácii samohlások v slovenčine, češtine a poľštine. Využitie týchto orgánov nie je v každom jazyku také isté. Okrem sánky, ktorá zväčšuje a zmenšuje čelust'ový uhol a reguluje mieru otvorenosti samohlások, hrá najpodstatnejšiu úlohu pri tvorbe vokálov jazyk; pri ich artikulácii sa jazyk dostáva do polohy, ktorú vykoná pohybom v ústnej dutine.

Tieto dva rečové orgány, sánka a jazyk, sú aktívne pri výslovnosti každej samohlásky. Okrem nich sa pri artikulácii niektorých vokálov aktivizujú ak pery, čím

⁵ J. Damborský, *Charakteristika poľštiny v porovnaní s češtinou*, Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej 2, Warszawa 1957, s. 262.

⁶ E. Lotko, *Typologie a dynamika súčasnej poľštiny a češtiny*, Slavica Slovaca 25, 1990, č. 3, s. 215.

dochádza k určitému stupňu labializácie. Iné vokály vyžadujú aj zníženie mäkkého podnebia, ktoré uvoľňuje nosový kanál celkom alebo len čiastočne a umožňuje prienik výdychového prúdu cez nosnú dutinu. Samohlásky slovenské, české aj poľské vo väčšej alebo menšej miere všetky tieto artikulačné orgány využívajú.

Základné vokály (nediftongické a nenosové) majú vo všetkých troch jazykoch veľmi podobnú kvalitu, percepčne je však v obecnom meradle, ako sme uviedli, zjavná trocha zúžená výslovnosť poľských vokálov. Poľské predné samohlásky sa v porovnaní s českými a slovenskými artikulujú so zvýšenou polohou jazyka a s menším čelust'ovým uhlom. Poľský vokalikový podsystem je tvorený navyše variantou fonémy [i], ktorou je vysoké stredné [i]⁷. Tieto hlásky by sme mohli umiestniť do spoločného, česko-poľsko-slovenského vokalikového trojuholníka, v ktorom, ako je známe, sa nachádzajú samohlásky podľa postavenia jazyka v ústnej dutine. Štruktúru vokálov v tomto trojuholníku však narušuje slovenská hláska *ä* [æ], ktorá sa niekedy používa vo vysokom štýle spisovnej výslovnosti a je prítomná takisto v niektorých slovenských nárečiach⁸.

Na štvoruholníkový tvar systému krátkych vokálov v spisovnej slovenčine v porovnaní s trojuholníkovým systémom českých vokálov upozornil už Roman Jakobson⁹. Existencia slovenského /ä/ [æ] ako fonému je však s ohľadom na minimálne funkčné využitie sporná a sú aj odlišné názory na jeho fonologickú platnosť. Hoci je toto široké [æ] v spisovnej slovenčine periférny prvok, treba mu venovať trocha viacej pozornosti, pretože tento element narušuje jednotný slovensko-česko-poľský samohláskový trojuholník.

Existencia prednej nízkej samohlásky [æ] zapisovanej grafémom *ä* je v spisovnej slovenčine relikť, pozostatok staršieho vývinového obdobia. Táto nízka predná samohláska sa objavovala v pozíciách po palatalizovaných perniciach a dodnes ju počuť v stredoslovenských nárečiach dolnej Oravy, Turca a Gemeru. V týchto dialektoch sa vyskytuje po mäkkých spoluhláskach a má tu aj dlhý ekvivalent /ä/. Fonologická platnosť vokálov /ä/, /ä/ sa prejavuje tým, že stoja v opozícii k zadnému (neutrálnemu) /a/, /á/¹⁰. Výslovnosť [æ] však stratila (celkom alebo takmer celkom) *raison d'être* so zánikom palatálnosti samohlások, po ktorých toto široké [æ] nasledovalo, a splynula so základnou výslovnosťou fonémou /e/¹¹. Táto Peciarova konštatácia sa však nezdá celkom pravdivá; na jej slabé stránky poukážeme v ďalšej časti našich úvah.

Či slovenské /ä/ je foném alebo iba jeho variant, bolo predmetom lingvistických analýz, ktoré často viedli k odlišným záverom. S teóriou Štefana Peciaru

⁷ V ortografii je označované ako *y*. Podľa niektorých lingvistov spĺňa hláska [i] v poľštine podmienky, na základe ktorých je táto hláska považovaná za foném – viď ďalšia časť.

⁸ Pozri J. Štolc, *Slovenská dialektológia*, Bratislava 1996, s. 24.

⁹ J. Vachek, *Poznámky k fonologické konfrontaci češtiny a slovenštiny*, Acta Universitatis Carolinae – Philologica 4–5, Slavica Pragensia 25, 1982, s. 45.

¹⁰ J. Štolc, *op. cit.*, s. 24.

¹¹ Š. Peciar, *Slovenské ä nie je samostatnou fonémou*, Slovenská reč 9, 1941, č. 2–3, s. 40.

o neexistencii zvláštneho fonému /ä/¹² polemizuje Eugen Pauliny. Ak budeme aplikovať Pauliniho strukturalistický prístup, treba vyjsť z predpokladu obsiahnutého v Trubeckého teórii, na základe ktorého identifikujeme fonému tak, že zisťujeme existenciu hoci len jednej dvojice výrazov, ktoré sa odlišujú iba jednou hláskou, bude vokál /ä/ za súčasť fonologického systému spisovnej slovenčiny¹³.

Štefan Peciar, obhájca teórie o neexistencii fonémy /ä/ v spisovnom jazyku pripúšťa, že v slovenčine (nielen nárečovej) sa takéto dvojice slov, ktoré sa líšia iba hláskou/fonémou /ä/, vzácné objavujú, ale jedno z týchto slov je spravidla alebo archaizmus, alebo výraz dialektálny, teda výraz, ktorý nie je súčasťou spisovnej slovnej zásoby. Prakticky jediný príklad, ktorý možno nájsť v spisovnom útvaru slovenského jazyka, je dvojica výrazov *metiem – mätiem*. Ale ani tento príklad Peciaru plne nepresvedčuje; prvý z dvojice výrazov je synchronne príznakový – archaický, ktorý sa v súčasnom živom slovenskom jazyku vyjadruje prefigovanými formami sloves *zametať: zametám*. V tejto súvislosti sa Peciar nazdáva, že spisovný jazyk opustil jednoduché sloveso *metiem* preto, že tu išlo o fonologickú, aj keď neúplnú, homonymiu s tvarom slovesa *mätiem*¹⁴. Uvádza aj príklad dvojice *katolík – kätolík*¹⁵. Pre hodnotenie hlásky /ä/ v slovenčine ako samostatného fonému však týmto párom výrazov nie je možné argumentovať preto, že jedná je to výraz dialektálny a jedná dvojica *katolík – kätolík* nestojí vo významovej opozícii. Na základe týchto poznatkov Peciar s naprostou istotou prehlasuje: „Ani mne, ani nikomu inému sa nepodarilo ani nepodariť v spisovnej slovenčine alebo v tých slovenských nárečiach, ktoré boli vzaté za základ spisovnej reči, nájsť také dvojice, ktoré by dokázaly, že spisovné slovenské ä je fonéma“¹⁶.

Názor Štefana Peciaru¹⁷ a tých, ktorí pokladajú hlásku /ä/ iba za variant hlásky /e/, čiže presvedčenie o trojuholníkovom usporiadaní slovenských vokálov, tu citujeme preto, že sa javí oprávnený. Okrem toho, že sa v podstate neuplatňuje vyššie uvedené základné Trubeckého pravidlo, existuje na podporu nepovažovania hlásky /ä/ za samostatnú fonému aj silný argument, akým je spôsob adaptácie cudzích slov obsahujúcich túto fonu. Artikulácia predmetnej slovenskej hlásky sa pri preberaní a zdomácnovaní cudzích slov nevyužíva, neuplatňuje sa možnosť adaptácie, ktorú dáva slovenský vokaliký systém. Dobrým príkladom

¹² *Ibidem*.

¹³ E. Pauliny, *Fonologická platnosť zvuku „a“ v slovenčine*, Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej 10, Warszawa 1971.

¹⁴ Š. Peciar, *op. cit.*, s. 146 n.

¹⁵ Prítomnosť tejto prednej formy nízkej hlásky /ä/ nielen v tomto, ale aj iných dialektálnych výrazoch – *kälendár, gäte*, takisto napr. po alveolárnych frikativách (*husä*) potvrdil vo svojom medzivojnovom výskume v Turci V. Vážný, *Nárečí slovenská*, [in:] *Československá vlastivěda*, díl III. *Jazyk*, Praha 1934, s. 278. V súčasnom spisovnom jazyku sa /ä/ môže vyskytovať len po perných spoluhláskach.

¹⁶ *Ibidem*, s. 147.

¹⁷ *Ibidem*, s. 41.

	predné	stredné	zadné
vysoké	i		u
prostredné	e		o
nízke		ä	a

Usporiadanie slovenských vokálov podľa polohy jazyka v ústnej dutine podľa Á. Kráľa (*Fonetická systematika slovenských samohlások a dvojhlások*, Slovenská reč 28, 1968, č. 5, s. 278). Hlások [a] a [ä] sa nachádzajú v tej istej artikulačnej oblasti. Obidve sú stredné nízke a [ä] je bližšie k [a] ako [e]. O väčšej blízkosti [ä] k [e] je presvedčený takisto J. Mistrík, *Moderná slovenčina*, Bratislava 1984, s. 24.

sú lexémy foneticky adaptované z anglického jazyka – napríklad výraz *badminton* [bædmɪntən] je v spisovnom slovenskom úze štandardne vyslovovaný ako [bedmɪntən], teda s neutrálnym [ɛ] a nie s širokým nízkym [æ]. Na túto skutočnosť upozornil už pred takmer pol storočím Ladislav Dvonč, ktorý uviedol príklad širokého [æ] vo výraze [bæk], ktoré sa preberá do slovenčiny ako obyčajné *e* [ɛ]¹⁸. Neaplikovanie širokého [æ] pri fonetickej adaptácii považujeme za jeden z hlavných dôkazov na defonologizáciu /ä/ v spisovnej slovenčine. V takom presvedčení nás navyše posilňuje skutočnosť, že britské [æ], ktoré je bližšie nízkemu strednému [a] ako prednému prostrednému [e], sa ako [æ] v prevzatých slovenských výrazoch nevyslovuje, pretože je takisto v spisovnej slovenčine poloha tohto [æ] vzhľadom k vokálu [a] bližšia ako k vokálu [e] (viď grafické usporiadanie slovenských samohlások). Napriek tomu je toto široké [æ] adaptované v slovenčine ako neutrálné [ɛ]¹⁹.

Pri fonetickej analýze sme vychádzali z tézy, že široké [æ] v spisovnej slovenskej výslovnosti by malo byť substituované jeho bližším ekvivalentom – hláskou [a]. Ako sme zistili z porovnania s anglickými vokálmi, [æ] je zastúpené spoluhláskou *e* [ɛ]. Pozrime sa teraz na tento problém iba z fonologického hľadiska.

Ukazuje sa, že takisto vo fonologickej rovine spisovnej slovenčiny sú väčšie predpoklady na substitúciu fonémy /ä/ fonémou /a/. Z porovnania dištinkívnych príznakov foném /ä/²⁰ – /a/ – /e/ vyplýva, že zadné /a/ v pomere k prednému /ä/

¹⁸ L. Dvonč, *K diskusi o niektorých problémoch slovenskej spisovnej výslovnosti*, Slovenská reč 30, 1965, č. 3, s. 148.

¹⁹ V americkej angličtine, ktorá sa v hovorenej podobe dnes dostáva do takmer každodennej reality a dominuje nad britskou angličtinou, je [æ] vyslovované bližšie neutrálnemu [ɛ] (pozri tiež J. Arabski, *Wymowa amerykańska*, Warszawa 1987, s. 35, 200), takže naša teória o preberaní tejto anglickej fóny by sa nedala tak jednoznačne obhájiť.

²⁰ Za predpokladu, že /ä/ budeme pre potreby zrovnania považovať za foném.

je bližšie, teda má menej rozdielných relevantných vlastností ako /ä/ v pomere k /e/²¹. Fonéma /a/ sa líši od fonémy /ä/ iba jedným fonologickým príznakom, a to je tuposť (neostrosť) /a/ a ostrosť /ä/, zatiaľ čo obidve fonémy sa zhodujú v príznaku vokálnosti, okrajovosti a kompaktnosti a nemajú príznak konsonantnosti. Naproti tomu vokál /ä/ sa od /e/ líši dvoma príznakmi: /ä/ je okrajové, /e/ je stredové, /ä/ je difúzne, /e/ se neúčastní protikladu kompaktnosť x difúznosť²². Mimo tieto fakty je však [ä] substituované samohláskou [e]: *väža*, *smäd* ako */veža/*, */smet/*. Existuje síce výraz, *žriebä*, v ktorom sa koncové /ä/ artikulačne vyrovnalo s fónou [a] (vyslovované [žriebla]), ale tento prípad je ojedinelý a fonologické procesy pravdepodobne nehrali hlavnú úlohu. Výslovnosť koncového /ä/ ako /a/ v tomto jedinom prípade spôsobil pravdepodobne činiteľ morfológický: analógia odvodzovacej prípony vzoru *dievča*.

Keby sme na základe týchto poznatkov mali určiť stupeň relevantnosti vokálu /ä/ v slovenskom segmentálnom systéme a rozhodnúť o jeho funkčnej platnosti, priložili by sme sa k názoru tých lingvistov, ktorí ho považujú za alofón fonémy /e/. Fakt o takmer nulovom funkčnom využití /ä/ v súčasnej spisovnej výslovnosti podporuje aj spôsob percepcie výslovnosti hlásky /ä/ väčšinou slovenskou jazykovou spoločnosťou ako silne príznakovej. Naopak ako bezpríznakovú vníma používateľ slovenského jazyka hlásku /e/ v tých pozíciách, kde by malo byť /ä/²³.

Azda najdôležitejším argumentom za vylúčenie segmentálneho prvku /ä/ z fonologického aj fonetického systému dnešnej spisovnej slovenčiny a priblíženie fonetického systému k češtine a poľštine hovorí výslovnostná prax pri artikulačnej adaptácii cudzích slov z tých jazykov, ktoré majú hlásku [æ]. Nazdávame sa, že je to dostatočne silný argument pre vylúčenie /ä/ z fonologického systému spisovnej slovenčiny. Neuplatňovanie hlásky *ä* v preberaných slovách s širokým [æ] do slovenčiny, možno použiť takisto ako hlavný argument proti tým, ktorí by ešte túto fónu v spisovnej slovenčine chceli rozlišovať.

K argumentom za nepovažovanie slovenskej hlásky *ä* za zvláštnu fonému ani fónu odlišnú od neutrálneho [e] svedčí výrazne aj skutočnosť, že dlhoročné úsilie o kodifikovanie výslovnosti tejto hlásky aspoň v istej vymedzenej oblasti používania spisovného jazyka (vo vyššom štýle) širokého [æ] nenachádza u absolútnej väčšiny používateľov spisovnej slovenčiny pozitívny ohlas²⁴.

Na uzavretie týchto úvah o existencii predného nízkeho vokálu [æ] v slovenčine, ktorý nemá ekvivalent v súčasnej poľštine a češtine, môžeme poznamenať, že tento periférny vokaliký segment je v súčasnosti už takmer výlučne rozlišovaný iba v ortografii. Dvojicu *e* : *ä* považujeme za výslovnostne zjednotenú, takisto ako sú zjednotené pôvodne odlišné hlásky *i* – *y*, ktoré svoju diachrónnu fonetickú di-

²¹ E. Pauliny, *Fonológia spisovnej slovenčiny*, Bratislava 1968, s. 65.

²² J. Sabol, *Syntetická fonologická teória*, Bratislava 1989, s. 107.

²³ L. Dvonč, *K diskusií...*, s. 150.

²⁴ L. Dvonč, *Z problémov slovenskej ortoepie*, Slovenská reč 44, 1979, č. 1, s. 31.

ferencovanosť demonštrujú už iba grafémicky, podobne ako v češtine, na rozdiel od poľštiny²⁵.

Uvedené hláskové segmenty /i/, /y/ – fonémy (alebo ich varianty) – obohacujú poľský samohláskový systém oproti systému českému a slovenskému, budeme im preto takisto venovať pozornosť.

Z hľadiska synchronnej funkčnej fonetiky spisovnej slovenčiny a češtiny fonémy /i/ a /y/ v spisovnej slovenčine a češtine neexistujú, pretože nemajú dištingtívne prvky, ktoré by ich od seba fonologicky odlišili. Chceli by sme však poukázať na fakt, o ktorom bude reč v ďalšej časti tejto podkapitoly, totiž že v českej (a v istej miere aj slovenskej) výslovnosti sa realizujú dva odlišné vokály, ktorých kvalita nie je závislá ani na distribúcii týchto hlások a neriadi sa ani iným fonologickým alebo fonetickým pravidlom, ktoré sa uplatňuje v poľštine.

V spisovnej poľštine sa dvojica hlások [i] – [y] vyznačuje odlišnou fonetickou charakterizáciou. Rozdielna výslovnosť tzv. tvrdého y [i] sa udržala v časti slovanského jazykového teritória ako samostatná hláska, kde niekedy tvorí aj funkčný protiklad k tzv. mäkkému i [i].

Táto fonologicky relevantná opozícia je realizovaná viacerými fonetickými spôsobami. Vo východoslovanských jazykoch ako je ruština a bieloruština sa táto hláska vyslovuje ako [u]. Pri jeho artikulácii je jazyk presunutý značne dozadu, takmer ako pri výslovnosti [u], no bez aktivizácie pier. Takéto silne zadné y možno počuť takisto na časti lemkovského územia a v dialektoch karpatsko-ukrajinských. Stopy zadnej výslovnosti ekvivalentu vysokej prednej samohlásky nachádzame aj v najzápadnejšej časti súčasného slovanského jazykového teritória: vyslovuje sa v hornej aj dolnej lužickej srbčine, ale jeho výskyt je širší, vystupuje aj v iných pozíciách ako v tých, v ktorých je etymologické *y²⁶.

S artikuláciou [i] podobnej ako v bežnej poľskej výslovnosti sa stretávame aj na území dnešného Slovenska a českých krajín. Hlásku s polohou jazyka len neznázne presunutého dozadu, za to trochu zníženého v smere výslovnosti [e] počuť v česko-poľskom pohraničí²⁷ aj v jazykovom pohraničí poľsko-slovenskom

²⁵ Na okraj reflexie o fungovaní /ä/ v slovenskom fonologickom systéme treba urobiť aj krátku poznámku o prehláskach *ü, ö*, ktoré sa môžu vyskytnúť v slovenských textoch. Výslovnostný úzus obsahujúci aj tieto „neslovenské“ segmentálne prostriedky má svoje potvrdenie aj v ortoepii: Súčasná slovenská výslovnostná norma pripúšťa používanie prehlások *ü, ö, ü, ö* v prevzatých slovách (Á. Kráľ, *Pravidlá slovenskej výslovnosti*, III. vydanie, Bratislava 1996, s. 103.). Hoci to nie je vo výslovnostných pravidlách explicitne vyjadrené, sú tieto elementy pochopiteľne súčasťou maďarského fonologického systému. Životnosť cudzích segmentálnych prostriedkov v slovenčine, ktorá je zapríčinená dlhšou tradíciou maďarčiny a nemčiny na Slovensku a nemčiny v českých krajinách badať v pravopisnom systéme. V ortografickej norme slovenčiny ostalo apelatívum *röntgen* (v poľštine, ale aj češtine došlo už ku grafickej adaptácii na *rentgen*). Prehlásky ostali aj v češtine (hlavne v osobných menách, priezviskách), ale iba v grafickom zázname reči, v bežnom výslovnostnom úze ju nepočuť.

²⁶ A. Zaręba, *O tylniej artykulacji „y” w polszczyźnie (na tle ogólnosłowiańskim)*, *Język Polski* 43, 1968, č. 4, s. 268 n.

²⁷ J. Lipowski, *Roz widzieli strasne lognie ku Ciantoryi. Gawędy ludowe z Nawsia koło Jablonkowa na Śląsku Cieszyńskim*, Wrocław 1992, s. 119 n.

na poľských jazykových ostrovčekoch na Slovensku: v oblasti Čadce, na východ od Huty a Malej Borovej (v Liptove pod Zubercom), na území používania prechodného nárečia poľsko-slovenského, v Gemeri v obci Pogorely a pri Bardejove na východe Slovenska²⁸.

Pokúsime sa určiť, aká je v spisovnej poľštine funkčná platnosť hlások /i/ – /y/ a aké sú v češtine a slovenčine realizácie týchto hlások v signálovej rovine jazyka.

Ako je známe, v spisovnej slovenčine a češtine nie je medzi pôvodnými vokálmi /i/ – /y/ funkčný rozdiel, nie je nerealizovaný ani vo výslovnosti. Naopak v poľštine pripisujú niektorí bádatelia strednej vysokej hláske [i]²⁹ vo vzťahu k jej prednému protikladu, hláske [i], fonologicky relevantné vlastnosti.

Staršia poľská jazykoveda zastúpená Janem Baudouinem de Courtenay považovala segment [i] za kombinatórny variant fonémy /i/³⁰. S asynchronizáciou výslovnosti mäkkých korelovaných konsonantov, čiže rozložením výslovnosti [C,] + [V] na [C'] + [j] + [V], v slovách typu *kiedy*, *biały*, *mięso* došlo v spisovnej poľštine k oslabeniu palatálnosti spoluhlásky ako dištinkatívneho prvku a k vzniku nasledného [j], ktoré prevzalo relevantnú vlastnosť mäkkosti predošlého konsonantu. Pre spojenia /C,/ + /i/ a /C/ + /y/, napríklad v slovách *bić*, *być*, sa táto zmena prejavuje stratou dištinkatívneho prvku palatálnosti /b./ a fonologizáciou následnej mäkkej hlásky /i/. Prikláňame sa teda k novšiemu názoru, ktorý včleňuje samohlásku /y/ do fonologického systému spisovnej poľštiny ako novú fonému, ktorý bol tradične považovaný za kombinatórny variant vysokého predného vokálu /i/³¹. Ak tieto poznatky zhrnieme, môžeme konštatovať, že v súčasnom poľskom jazyku niet spoluhláskových palatálnych foném a z fonetického hľadiska spočíva opozícia typu *bić* : *być* skôr na funkčnom protiklade samohlások [i] a [i] ako na diferenciacii tvrdého [b] a mäkkého [b]³².

Zatiaľ čo v poľštine niet pochýb o odlišnej fonetickej kvalite vysokého stredného vokálu [i] vo vzťahu k prednému [i] a fonémy /i/ – /y/ sú podľa súčasného výskumu aj nositeľmi fonologickej dištinkcie³³, v dnešnej spisovnej češtine a slovenčine takáto dvojica hlások v signálovej aj funkčnej rovine chýba. Neexistuje fonologický protiklad a ani foneticky nie sú rozpoznateľné rôzne typy artikulácie týchto dvoch diferencovaných hlások. Skutočnosť, že synchronne chýba foném /y/ v spisovnej češtine a slovenčine, je dôsledkom vývoja mäkkostnej korelácie,

²⁸ Pozri podrobnejší, starší, aj keď neprekonaný popis nárečí na slovensko-poľskom jazykovom pohraničí k problému poľsko-slovenského jazykového pohraničia (M. Małecki, *Język polski na południe od Karpat*, Kraków 1938).

²⁹ V poľskej tradícii zapisované foneticky ako [y].

³⁰ P. Łobacz, *Entropia oraz parametry akustyczne jako kryteria interpretacji fonematycznej*, Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego 29, 1971, s. 77 n.

³¹ I. Sawicka, L. Spasow, *Polski i macedoński w świetle cech fonetyki i fonologii segmentalnej – aspekt dynamiczny*, Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej 30, Warszawa 1993, s. 214.

³² P. Łobacz, *op. cit.*, s. 78.

³³ I. Sawicka, L. Spasow, *op. cit.*

ktorá je v týchto jazykoch na pozadí iných slovanských jazykov značne obmedzená. Palatálne konsonanty v češtine a slovenčine takmer zanikli už 14.–15. storočí a ostala iba mäkkosť dentál. V dôsledku zániku konsonantickej mäkkostnej korelácie sa opozícia /i/ – /y/ neuplatňuje ani vo výslovnosti. K tomuto tradičnému názoru o jednotnej artikulácii hlások označovaných v českom a slovenskom pravopisnom systéme grafémami *i, y* tu máme výhrady a v ďalších odsekoch predložíme nový náhľad na predmetnú problematiku. Poznatok, ktorý nižšie prezentujeme, považujeme za dôležitý nielen pre fonetickú teóriu; môže takisto prispieť k zásadnej zmene prístupu k týmto pôvodne odlišným hláskam, percipovaniu ich kvality a následnému využitiu pri výuke slovenčiny a češtiny ako cudzieho jazyka poľských rodených hovorcov, ale aj ďalších cudzincov, ktorí majú v systéme svojho materinského jazyka fonologický alebo fonetický protiklad k vysokej prednej samohláske [i].

Doterajší prístup k výskumu hlásky označovanej v češtine a slovenčine grafémami *i, y* je podľa nášho názoru simplifikovaný. Spočíva v tvrdení, že v artikulácii je realizovaný iba jeden zvuk [i], čiže vokálny segment, ktorý nie je taký napätý ako poľské či francúzske [i], ale jazyk je uvoľnenejší, posunutý mierne dozadu ale nedosahuje polohu jazyka pri výslovnosti [i]. Je posunutý po zvislej osi mierne dolu, nie však v smere artikulácie vokálu [e], ale skôr v smere výslovnosti neutrálnej hlásky [ə]. V gramatikách a učebniciach pre cudzincov je obvyčajne toto [i] transkribované znakom [i].

Keby sme skúmali zvuky reprezentované v písme grafémami *i, y* iba v spisovnej češtine a spisovnej slovenčine, mohli by sme problém, na ktorý upozorňujeme v ďalšej časti, pokladať za irelevantný. Otázka realizácie predmetného segmentálneho prostriedku sa však stáva aktuálna pri porovnaní s jednotkami poľského segmentálneho systému. V percepcii poľského používateľa jazyka, ktorý má v svojom fonetickom systéme dvojaké [i], sa však môžu prejavovať negatívne fonetické transfery, ktoré by mohli narušiť komunikáciu produktora a recipienta. Ináč povedané, ide o to, že poľský hovoriaci počuje český krátky vokál [i], ktorý nasledovne akusticky stotožní s poľským vokálom [i]. Etymologické mäkké *i je synchronicky percipované ako tvrdé *y.

Na vysvetlenie použijeme zopár príkladov. Podstatné meno *bit* v zmysle ‘jednotka informácie’ je zložené z vokálu, ktoré artikuluje český hovoriaci tvrdo: [bit]. Vokál [i] poľský hovoriaci v svojej precepcii stotožňuje s vokálom [i], ktorý je súčasťou jeho materinského fonetického systému. Narušením komunikácie, ako sme už uviedli, je nesúlad medzi významovým rozsahom lexému, ktorý percipuje príjemca, a významovým rozsahom lexému, ktorý vytvoril a emitoval produktor. V našom príklade recipient identifikuje konkrétne podstatné meno *byt* [byt], ktoré poľský recipient formálne stotožňuje s konotátom označujúcim abstraktné substantívum, denotát ‘bytie’³⁴.

³⁴ Nebudeme sa tu však zaoberať otázkou fonetických transferov.

Problém, ktorý chceme osobitne podčiarknuť, je však širší a jeho analýza vyžaduje aj rozsiahlejší, nielen strikte segmentálny prístup.

V češtine sa vytvorili dve vokalickej jednotky, ktoré „sú dosadzované“ na miesta, kde by sa mala vyskytnúť predná vysoká hláska alebo dajaký jej ekvivalent. Ináč povedané: v češtine sa vyslovujú dve hlásky, ktoré sa v písme zapisujú literami *i* alebo *y* a v poľštine vyslovujú ako [i] alebo [ɨ], ale výslovnosť českých ekvivalentov nie je opretá ani na historickom pôvode týchto hlások, ani na ich synchronnej distribúcii, ani iných okolnostiach. Jediným kritériom je kvantita predmetnej samohlásky. Kvantita určuje kvalitatívne vlastnosti českého vokálu /i/ a je irelevantné, aký je pôvod tohto /i/. Z praktického hľadiska je indiferentné, akým grafémom sa táto hláska v českom pravopise zaznamenáva: *i*, *y* alebo *í*, *ý*.

Vo vyššie uvedenom príklade, substantíve *bit*, je vokál [ɪ], ako sme už poznamenali, sluchovo identifikovaný poľským hovoriacim ako [ɨ] (písané *y*). K takejto asociácii dochádza v prípade, keď je predmetná samohláska vyslovená v češtine ako krátka, pričom, a to je dôležité, nezáleží na pôvode tohto vokálu (etymologickým **i* alebo **y*). Keby sme vzali príklad podstatného mena *byt*, [bit] bolo by poľským recipientom identifikované ako substantívum *byt* [bɨt], čo v poľštine znamená ‚bytie‘. Na druhej strane dlhé české vokály vo výrazoch *bít*, ‚bit‘ *být* ‚byť‘ identifikuje poľský poslucháč ako „mäkké“ [i]. Z toho vyplýva, že kvalita českého vokálu zapisovaného *i*, *y* alebo *í*, *ý* záleží iba na jeho kvantite: ak je vokál dlhý, vyslovuje sa [i:], ak je vokál krátky, vyslovuje sa [ɪ]. Táto teória bola overená na niekoľkých poľských respondentoch, ktorí nevedeli po česky ani po slovensky.

Diferencie vo výslovnosti a percepcii vysokých predných samohlások

Príklady dvojíc slov s takou istou výslovnosťou	Česká výslovnosť	Poľská percepcia
<i>bít</i> = <i>být</i>	[bi:t]	[bit]*
<i>vír</i> = <i>vír</i>	[vi:r]	[vir]
<i>sýra</i> = <i>síra</i>	[si:ra]	[sira]
<i>bit</i> = <i>byt</i>	[bit]	[bɨt]
<i>živý</i> = <i>živí</i>	[ʒivi:]	[ʒivi]
<i>pil</i> = <i>pyl</i>	[pɪl]	[pɨl]**

* Poľská percepcia dlhých samohlások môže byť narušená z dôvodu chýbajúcej funkčnej platnosti dlhých a krátkych vokálov v poľštine.

** Tvrdé dentály [d], [t], [n] majú mäkké protiklady [j] [c], [ɲ], preto také dvojice ako *obecný* – *obecní*, *dík* – *dýk* sú rozlišiteľné: [obetsni:] x [obetspi:], [ji:k] x [di:k].

Rozdielna kvalita vokalickej dvojice – dlhého [i:] a krátkeho [ɪ] – je voči iným samohláskovým dvojiciam osihotená. Žiadne iné české (aj slovenské) dvojice vokálov odlišujúcich sa relevantným príznakom kvantity sa nevyznačujú tak

veľkým kvalitatívnym rozdielom ako [ɪ] – [i:]. Výslovnosť ostávajúcich krátkych vokálov [a], [ɛ], [ɔ] [ʊ], je približne rovnaká ako výslovnosť ich dlhých ekvivalentov [a:], [ɛ:], [ɔ:] [ʊ:]³⁵.

Dúfame, že táto štúdia prispeje k iniciovaniu hlbšieho fonetického výskumu v oblasti akostných rozdielov medzi výslovnosťou českých a slovenských dlhých a krátkych hlások a ich interlingválными dôsledkami. Tohto problému sa už dotkli niektorí bádatelia, napríklad v poslednom čase upozornil na kvalitatívny rozdiel medzi českým krátkym a dlhým *i* (*y*) Podlipský³⁶, keď ho prirovnal k rozdielu medzi výslovnosťou anglických vokálov [ɪ] – [i]: *bit* [bit], *beat* [bi:t]. Na rozdiel vo výslovnosti *i* – *i* upozornila takisto Palková³⁷, aj keď predovšetkým v kontexte spisovnej normy a jej porušovania³⁸.

V závere venujme pozornosť prednej prostrednej samohláske [ɛ], ktorá je v troch našich spisovných jazykoch v neutrálnej pozícii kvalitatívne podobná. Pri koartikulácii, pod vplyvom hláskového okolia však dochádza k zmenám v stupni jej otvorenosti a v polohe jazyka.

Najväčší odklon od neutrálnej výslovnosti [ɛ] je v okolí poľských palatálnych konsonantov, kde je realizované užšie [e], ktoré prechádza až do [i], napríklad *jej*, *dziejzina*, [jej] [dʒeʒina], a dokonca [ji], [dʒidʒina]. V okolí tvrdých vokálov však ostáva základné, napríklad *cera* [tʃera], *pech* [pex]³⁹.

Segmenty českého samohláskového systému sú, ako sme už uviedli, natoľko otvorené, že sa kvalita krátkeho vokálu [ɛ] spravidla nemení ani v okolí palatálnych konsonantov: *děti*, [jɛci] v slovenčine po mäkkých konsonantoch badať zúžené [e]: *deti* [jɛci]⁴⁰, *leto* [lɛto], ale v prípade výslovnosti s tvrdou laterálou ostáva predný vokál neutrálny: [lɛto].

Okrem prípadov, v ktorých výslovnosť [e] alebo [ɛ] závisí od hláskového okolia, sa môžeme vo všetkých troch jazykoch stretnúť s individuálnou výslovnosťou zavretého [e] ako základnou vo všetkých pozíciách, a to v reči českých, slovenských aj poľských hovoriacich. Na základe dlhodobého pozorovania sa však zdá, že u poľských hovoriacich sa táto, viac uzavretá, výslovnosť [e] vysky-

³⁵ Dlhé vokály sa odlišujú od svojich krátkych protikladov len neznateľne: sú vyslovované s nepatrne vyššou polohou jazyka, okrem [a:], ktoré je naopak vzhľadom ku krátkemu ekvivalentu položené nižšie (B. Hála, *Fonetika v teorii a v praxi*, Praha 1975, s. 140.).

³⁶ V.J. Podlipský, *Osvojování si vybraných anglických samohlásek českými mluvčími*, [in:] *Jazyky v kontaktu/Jazyky v konfliktu a evropský jazykový prostor*, ed. P. Pořízka, V.P. Polách, Olomouc 2005.

³⁷ Z. Palková, *Některé problémové jevy výslovnosti a intonace v současné spisovné češtině*, [in:] *Přednášky z XXXVII. a XXXVIII. běhu LŠSS*, ed. J. Kuklík, Praha 1995.

³⁸ V mnohých prácach Palkovej badať didaktický tón. Palková často kritizuje stredočeské (pražské) *i* – jeho širokú výslovnosť, blízku *e*. Tento náhľad potvrdzuje M. Krčmová, ktorá poukazuje na to, že Brňan takéto pražské „povolené“ *i* [ɪ] interpretuje niekedy ako *e*. Por. M. Krčmová, *Běžně mluvený jazyk v Brně*, Brno 1981.

³⁹ Hála 1975, s. 140.

⁴⁰ Sprievodným javom v tomto príklade je v slovenčine jemná asibilácia (afrikatizácia) obidvoch palatálnych plozív.

tuje častejšie. S týmto poznatkom súvisí aj fakt, v češtine, slovenčine aj poľštine existuje disperzia výslovnosti prednej prostrednej samohlásky, ktorá sa pohybuje od úzkeho [e] cez [ɛ] až k širokému [æ]. Všetky tieto varianty sú bezpečne identifikované ako foném /e/.

Bez ohľadu na tieto individuálne artikulačné rozdiely a rozdiely v kvalite tejto samohlásky spôsobené hláskovým okolím, je stupeň otvorenosti prednej prostrednej hlásky ako základného vokálu v česko-poľsko-slovenskom jazykovom priestore zhruba jednotný – v súvislej reči sa realizuje spravidla neutrálne [ɛ]. No ak budeme skúmať výslovnosť tejto hlásky realizovanej v rámci jednotlivých jazykových území, zistíme určité diferencie. Na slovenskom a poľskom teritóriu sú rozdiely vo výslovnosti menšie, ale na českom jazykovom území sa stretne s citeľnými diferenciami vo výslovnosti tohto vokálu: okrem neutrálneho [ɛ] sa tu vo výslovnosti realizuje široké [æ] úzke [e].

Zavreté [e] je nápadným znakom jazyka v moravskej časti Českej republiky, najmä v široko chápanej oblasti brnianskej⁴¹. Takýto úzky vokál [e] je súčasťou segmentálneho systému bežne hovoreného jazyka v Brne. Tento vokál nie je výrazne diferencovaný sociálne ani generačne, je súčasťou reči rôznych vekových skupín hovoriacich, aj keď výslovnosť zavretého [e] je štatisticky častejšia v reči staršej generácie⁴².

Úzka výslovnosť moravského [e] výrazne kontrastuje s artikuláciou širokého [æ] v stredných Čechách. Jeho široká, otvorená výslovnosť je príznaková najmä pre obyvateľov hlavného mesta Prahy. Na druhej strane úzka realizácia výslovnosti predmetného vokálu býva jedným z hlavných charakteristických prvkov brnenskej hovorenej reči⁴³. Potvrdila to vo svojom výskume Marie Krčmová:

rodákům sice není tato výslovnost nápadná, ale stává se příznakovou tam, kde očekáváme ortoepicky vybroušený projev (rozhlas, televize). Výrazně úzké e se dnes stává součástí nedbalé výslovnosti v projevech stojících na pomezí argotu, poněkud zúžená výslovnost je však součástí artikulační báze Brňanů bez ohledu na vzdělání⁴⁴.

Stredočeská a najmä pražská výslovnosť širokého [æ] pôsobí naproti tomu pre poslucháča z Moravy a Sliezska výstredne a stretáva sa spravidla s negatívnymi reakciami alebo je zdrojom posmechu.

Systém ústnych vokálov západoslovanských jazykov – slovenčiny, poľštiny a češtiny charakterizujeme ako blízko príbuzný s určitými diferenčnými prvkami, ktoré badať v signálovej aj funkčnej rovine fonetiky. Na tieto prvky sme obrátili pozornosť. Za hlavný prínos tohto článku pokladáme prezentáciu vlastnej teórie o existencii dvoch odlišných vokalickejch segmentov v češtine a slovenčine. Poznatzky tejto teórie možno aplikovať aj v pedagogickej praxi.

⁴¹ J. Bělič, *Přehled nářečí českého jazyka*, Praha 1981.

⁴² M. Krčmová, *op. cit.*

⁴³ Nápadne úzka výslovnosť brnenského [e] býva využívaná napríklad v humoristických programoch centrálného, pražského štúdia (napr. Tele-Tele).

⁴⁴ M. Krčmová, *op. cit.*, s. 45.

Literatúra

- Arabski J., *Wymowa amerykańska*, Warszawa 1987, 207 s.
- Bělič J., *Přehled nářečí českého jazyka*, Praha 1981, 98 s.
- Damborský J., *Charakteristika polštiny v porovnání s češtinou*, Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej 2, Warszawa 1957, s. 262–272.
- Dohalská M., Schulzová O., *Fonetika francouzštiny*, Praha 2008, 236 s.
- Duběda T., *Jazyky a jejich zvuky*, Praha 2005, 230 s.
- Dvonč L., *K diskusi o niektorých problémoch slovenskej spisovnej výslovnosti*, Slovenská reč 30, 1965, č. 3, s. 143–153.
- Dvonč L., *Z problémov slovenskej ortoepie*, Slovenská reč 44, 1979, č. 1, s. 30–38.
- Hála B., *Fonetika v teorii a v praxi*, Praha 1975, 482 s.
- Hála B., *Fonetické obrazy hlásek českých, slovenských, francouzských, německých, ruských, polských, anglických, maďarských a španělských spolu se srovnávacím popisem výslovnosti*, Praha 1960, 127 s.
- Kráľ Á., *Fonetická systematika slovenských samohlások a dvojhlások*, Slovenská reč 33, 1968, č. 5, s. 271–280.
- Kráľ Á., *Pravidlá slovenskej výslovnosti*, III. vydanie, Bratislava 1996, 626 s.
- Krčmová M., *Běžně mluvený jazyk v Brně*, Brno 1981, 303 s.
- Lipowski J., *Roz widzieli strasne lognie ku Ciantoryi. Gawędy ludowe z Nawsia koło Jablonkowa na Śląsku Cieszyńskim*, Wrocław 1992, 147 s.
- Lotko E., *Typologie a dynamika současné polštiny a češtiny*, Slavica Slovaca 25, 1990, č. 3, s. 214–219.
- Łobacz P., *Entropia oraz parametry akustyczne jako kryteria interpretacji fonematycznej*, Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego 29, 1971, s. 77–93.
- Małecki M., *Język polski na południe od Karpat*, Kraków 1938, 107 s.
- Mistrik J., *Moderná slovenčina*, Bratislava 1984, 253 s.
- Palková Z., *Kolik samohlásek vám zbývá?*, Čeština doma a ve světě 9, 2001, s. 139–142.
- Palková Z., *Některé problémové jevy výslovnosti a intonace v současné spisovné češtině*, [in:] *Přednášky z XXXVII. a XXXVIII. běhu LŠSS*, ed. J. Kuklík, Praha 1995, s. 103–109.
- Paulíny E., *Fonológia spisovnej slovenčiny*, Bratislava 1968, 126 s.
- Paulíny E., *Fonologická platnosť zvuku „ä“ v slovenčine*, Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej 10, Warszawa 1971, s. 361–363.
- Peciar Š., *Slovenské ä nie je samostatnou fonémou*, Slovenská reč 9, 1941, č. 2–3, s. 33–41, č. 5–6, s. 141–147.
- Podlipský V.J., *Osvojování si vybraných anglických samohlásek českými mluvčími*, [in:] *Jazyky v kontaktu/Jazyky v konfliktu a evropský jazykový prostor*, ed. P. Pořízka, V.P. Polách, Olomouc 2005, s. 231–234.
- Sabol J., *Syntetická fonologická teória*, Bratislava 1989, 253 s.
- Sawicka I., Spasow L., *Polski i macedoński w świetle cech fonetyki i fonologii segmentalnej – aspekt dynamiczny*, Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej 30, Warszawa 1993, s. 213–242.
- Štolc J., *Slovenská dialektológia*, Bratislava 1996, 177 s.
- Vachek J., *Poznámky k fonologické konfrontaci češtiny a slovenštiny*, Acta Universitatis Carolinae – Philologica 4–5, Slavica Pragensia 25, 1982, s. 45–53.
- Vážný V., *Nářečí slovenská*, [in:] *Československá vlastivěda*, díl III. Jazyk, Praha 1934.
- Zaręba A., *O tylnej artykulacji „y” w polszczyźnie (na tle ogólnosłowiańskim)*, Język Polski 43, 1968, č. 4, s. 266–275.

Selected contrastive elements in the segment level of vocalic systems of Slovak, Czech and Polish

Summary

The article points out the different phonetic features of Slovak, Czech and Polish, and particularly takes into consideration the peripheral features. The main contribution of the article is the presentation of two different vocalic segments [i:] and [i] that occur in Slovak and Czech. So far a sufficient attention has not paid been to their qualitative difference. The differentiation of these two segmental elements is important for further analysis of phonetic aspect of the languages. The problem of occurrence of two vowels [i:] and [i] is interesting from the point of view of Polish segmental system, which phonologically uses the opposition of [i:] a [i] vowels with similar qualitative contrast.

Niektóre kontrastujące elementy na poziomie segmentalnym systemów wokalicznych języków słowackiego, czeskiego i polskiego

Streszczenie

W artykule zwrócono uwagę na różnice fonetyczne w językach słowackim, czeskim i polskim, szczególnie podkreślono też zjawiska peryferyjne. Głównym wkładem artykułu jest prezentacja teorii o istnieniu dwu różniących się znacznie segmentów wokalicznych [i:] oraz [i], występujących w językach słowackim i czeskim. Ich jakościowej różnicy nie poświęcało się do dziś uwagi. Rozróżnianie tych dwu elementów segmentalnych jest potrzebne do dalszego badania na poziomie fonetycznym języków, może bowiem mieć wpływ również na stronę fonologiczną. Problem istnienia dwu głosek [i:] a [i] jest interesujący z punktu widzenia polskiego systemu segmentalnego, który fonologicznie wykorzystuje opozycję samogłosek [i] a [i] i ma podobne cechy jakościowe.